

IN MEMORIAM

ARHEOLOGS, LATVIJAS ZINĀTŅU
AKADĒMIJAS GODA DOKTORS
JĀNIS APALS (17.09.1930.–21.02.2011.)

Šā gada februārī mūs, Jāņa Apala draugus un kolēģus, pārsteidza ziņa, ka parasti dzīvespriecīgajam un, neskatoties uz cienājamo vecumu, vienmēr mundrajam un ārēji stiprajam arheologam nemanāmi piezagusies smaga slimība. Dažas dienas vēlāk – 2011. gada 21. februārī zinātnieks no mums šķīrās uz mūžu.

Arheologs Dr. hist., Dr. hist. h. c. Jānis Apals dzimis Rīgā 1930. gada 17. septembrī, bet bērnību pavadījis Liepājas apriņķa Ezeres pagastā Vecšauļos. Kara gados J. Apals mācījās Ezeres pamatskolā, pēc tam (1946–1950) Liepājas pedagoģiskajā skolā. Nozīmīga viņa dzīvē bija tikšanās ar arheologu, tolaik Liepājas pedagoģiskās skolas skolotāju Pēteri Stepiņu, kurš veicināja sava audzēkņa interesi par arheoloģiju. Pēc tam vēl apmeklēja lekcijas Liepājas skolotāju institūtā. 1951. gadā J. Apals iestājās LVU Vēstures un filoloģijas fakultātē, kuru absolvēja 1956. gadā.

Jau studiju gados J. Apals aizrāvās ar zemūdens sportu. Šis iemaņas savienojumā ar oriģinālu domāšanas veidu, kas J. Apalam palīdzēja pamanīt to, kam līdz šim nebija pievērsta uzmanība, noteiks visu tālāko zinātnieka dzīvi.

Iepazīnies folkloras materiālu krātuvē ar latviešu tautas teikām par ezeros nogrimušām mājām un pilīm, J. Apals uzsāka to meklējumus Vidzemes ezeros. 15 gadu laikā (1959–1973) viņa vadītā ekspedīcija pārmeklēja 103 ezerus, 15 purvus un vairākas upes. Rezultātā tika atklātas deviņu I g.t. otrās puses dzīvesvietu – ezerpiļu paliekas Vidzemē. 1959. gadā Vidzemes austrumos trijos ezeros viņš atklāja ezerpiļu paliekas. Bija atklāta jauna arheoloģisko pieminekļu kategorija, un tajā pašā gadā J. Apalu uzaicināja darbā ZA Vēstures un materiālās kultūras institūtā – tagadējā LU Latvijas vēstures institūtā, kurā viņš strādāja vairāk nekā 40 gadu – līdz 2000. gadam.

Nozīmīgs J. Apala dzīvē bija 1962. gads, kad par viņa dzīvesbiedri kļuva Zigrīda Mieriņa. Abu senatnes pētnieku dzīves un darba gaitas cieši savijās uz mūžu.

Par J. Apala mūža darbu kļuva Āraišu ezerpils, kur divos posmos (1965–1969, 1975–1979) tika izpētītas trīs ceturtdaļas kultūrslāņa, atsedzot piecas apbūves kārtas un noskaidrojot, ka te bijusi 9.–10. gs. latgaļu apdzīvota ezerpils. Lai to paveiktu, ezera ūdens līmenis tika pazemināts par vienu metru. Šie izrakumi deva jaunas, unikālas 9.–10. gs. liecības. Ūdenī un dūņu slānī bija saglabājies organiskas izcelsmes materiāls – koks, lūks, ādas utt., kas parastos apstākļos nesaglabājas. Tas padarīja Āraišus par unikālu pieminekli ne tikai Latvijā, bet visā Ziemeļaustrumeiropā. Ņemot vērā celtniecības palieku labo saglabāšanos, jau divdesmitā gadsimta sešdesmitajos gados J. Apalam radās ideja par Āraišu ezerpils rekonstrukciju. Rekonstrukcijas projekta pirmā kārta, par pamatu ņemot 9. gs. apbūvi, tika izstrādāta jau 1980. gadā sadarbībā ar arhitektu Dzintaru Dribu. 1981. gadā tika uzbūvēta pirmā eksperimentālā Āraišu ezerpils 9. gs. dzīvojamā ēka. J. Apals, rekonstruējot ezerpils celtnes, izmantoja seno darbarīku kopijas. Viņš daudz mācījās no kaimiņvalstu, īpaši ziemeļvalstu kolēģiem, tajā pašā laikā Āraiši kļuva par vienu no pazīstamākajiem eksperimentālās arheoloģijas centriem Eiropā.

Šodien Āraišu ezerpils ir vienīgā zinātniski precīzi rekonstruētā 9.–10. gs. seno latgaļu dzīvesvieta. Āraiši kļuvuši par vienu no Latvijas simboliem.

Tā ir šo nopelni redzamā daļa. Apslēpts paliek milzīgais darbs, ziedotā enerģija, darba un ne tikai darba mūžs. Arheoloģija ir tā joma, kurai Jānis Apals un viņa dzīvesbiedre Zigrīda Apala ziedojuši visu savu dzīvi. Šodien ir grūti iedomāties, cik pūļu un enerģijas patērēts, lai ar primitīvu, padomju laiku ūdenslīdzēju aprīkojumu apsekotu aizaugušus ezerus un purvus, lai noorganizētu ezera ūdens līmeņa pazemināšanu par metru, nodrošinātu būvkokus piegādi rekonstrukcijas celtniecībai, pārliecinātu ierēdņus par projekta nepieciešamību utt. Jāņem vērā, ka izrakumi notika ļoti smagos apstākļos – mēnešiem ilgi rokot dubļu slāni.

Lai gan Āraišu ezerpils ir nozīmīgākais J. Apala pētītais objekts, tas nav vienīgais. Viņš vadījis arheoloģisko pieminekļu apzināšanu Gaujas nacionālajā parkā, izrakumus piecpadsmit dažādos arheoloģiskajos pieminekļos, to skaitā vēlā dzelzs laikmeta Drabešu Liepiņu kapulaukā (1971–1973), agrā dzelzs laikmeta Lazdiņu uzkalniņā (1972), Āraišu mūra pilī (1972–1974;

1981–1992), Cēsu Vecajā pilī Riekstu kalnā (1980). J. Apals referējis starptautiskās konferencēs Stokholmā, Ķīlē, Nirnbergā, Sietlā, Vankūverā, Palangā un citur. Latvijā un ārvalstīs publicējis vairāk nekā 190 zinātnisku un populārzinātnisku rakstu, četras grāmatas, ir līdzautors tādiem fundamentāliem Latvijas arheologu darbiem kā “Latvijas PSR arheoloģija” (1974) un “Latvijas senākā vēsture 9. g.t. pr.Kr. – 1200. g.” (2001).

1993. gadā pēc J. Apala iniciatīvas tika izveidots nodibinājums “Āraišu ezerpils fonds”, kura priekšsēdētājs viņš bija. Šajā laikā Āraiši kļuva pazīstami visā Eiropā. Kopš 2001. gada “Āraišu ezerpils fonds” bija EXARC (Eiropas eksperimentālās arheoloģijas un arheoloģisko brīvdabas muzeju apvienība) biedrs. Fonds bija dalībnieks ES programmas “Kultūra 2000” un LR Kultūras ministrijas finansētā starptautiskā projektā “live ARCH”. Šī projekta ietvaros apvienojās brīvdabas arheoloģiskie muzeji no Nīderlandes, Zviedrijas, Norvēģijas, Vācijas, Lielbritānijas, Itālijas, Ungārijas un Latvijas, lai pētītu, pilnveidotu un popularizētu “dzīvo arheoloģiju”, kā arī izplatītu sabiedrībā zināšanas par vēsturi un radītu lielāku interesi par Eiropas kultūras mantojumu.

Programmas “Kultūra 2000” ietvaros 2005. gadā tika izveidota bronzas laikmeta dzīvesvietas rekonstrukcija t. s. Meitu salā Āraišos.

Pēc tam kad 2008. gadā Āraišu ezerpili savā pārziņā pārņēma Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008.–2009. gadā J. Apals bija šī muzeja pētnieks.

1995. gadā J. Apalam piešķirta Spīdolas balva par Āraišu ezerpils izpēti un rekonstrukciju, 1999. gadā – Latvijas Kultūrkapitāla fonda mūža stipendija, 1997. gadā viņš ievēlēts par Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktoru, bet 2009. gadā iecelts par Triju Zvaigžņu ordeņa virsnieku, piešķirot IV šķiras ordeni.

Esam zaudējuši izcilu arheologu, lielisku kolēģi, Latvijas patriotu. Lai vieglas smiltis Latvijas zemē!

Guntis Zemītis